

BERTÉNYI IVÁN

SZENT ISTVÁN ÉS A HERALDIKA

Európa jó néhány országának a heraldikájában megjelenik a kereszténységet elterjesztő vagy valamely más cselekedetért szentté avatott uralkodó alakja. Hogy – távolról sem a teljesség igényével, inkább csak kontinensünk északi régiójából felhozott – példaként említsük, Stockholm a 14. században Szent Erik aranykoronás fejét emelte címerpajzsként kék mezejébe; az ugyancsak svéd város, Norrköping Szent Olaf vörös trónuson ülő, aranykoronás és hajú, ezüst dicsfényvel övezett, kék csatabárddal és országalmával megjelenített alakját ábrázolja címerpajzsán; míg a dán Odense az ország védőszentjeként tisztelt Knut király kékbe öltözött, zászlós-országalmás alakját választotta címerképül.¹

Szent István király személyisége a középkortól napjainkig élénken élt – és él ma is – a magyar történelmi köztudatban, közgondolkodásban.

Egyházszervező tevékenysége, a magyar állam központi és területi intézményeinek a kialakítása egy sereg olyan „újítást” hozott népünk életébe, amelyek a későbbi évszázadok hosszú változásai során továbbfejlődtek ugyan, többször átformálódtak, de lényegükben ma is élnek; a magyar történelem Szent István óta eltelt csaknem évezredének a számára keretként szolgáltak – és bizonyos értelemben szolgálnak ma is.

Első királyunk címeres megjelenítése már a 14. század derekán írt *Képes Krónikában* megfigyelhető. A Koppány elleni hadba vonulást elbeszélő fejezet kezdő S initialéjában a krónika festője feje körül dicsfényvel megörökíti államalapító uralkodónk vörössel és ezüsttel sávozott ruhába öltöztetett alakját. István baljában hármashalom közép-



**...a király alakja
a heraldikában is
mindig annak, az immár
évezredes, folyamatos
tisztületnek
megfelelően
formálódott, amely
személyét
a kereszténység
elterjedését követően
hazai történelmünk
során mindvégig övezte.**



István király hadi díszben, címeres öltözetben pajzzsal és zászlóval – *Képes Krónika* (14. század). Hasonmás kiadás. Magyar Helikon Könyvkiadó, Bp., 1964. 39. (f. 20/a)

kortársak a legtermészetesebbnek tartották, hogy már Szent István is használt címert. Ez a – téves – felfogás később elterjedt, s szinte napjainkig megfigyelhető.

Érdekes címerváltozatot mutat be Thuróczy János *Krónikája*, amely a sávozott-kettőskeresztes magyar címert nem hasított, hanem négyelt pajzsban ábrázolja Szent István képe mellett, 1–4. mezejében a zöld hármashalom közepsőjén álló kettőskereszttel, 2–3. mezejében a vörös-ezüst sávozattal.⁵

A Szent István ábrázolásával foglalkozó művészettörténeti irodalom forrásfeltárásai alapján újabban többféle értelmezése is megfigyelhető a magyar királyi (= mai fogalmaink szerint egyben állam-) címerábrázolásoknak.

Az uralkodó *magyar voltát* jelzi egy, 1508-ból származó esztergomi misekönyv országcímeres pajzzsal megörökített Szent István-fametszete. Hasonlóképpen István magyarságát jelzi Mathäus Raderus Münchenben 1638-ban megjelent *Bavaria Sancta* című munkája, ahol felesége, Gizella bajor, István magyar címerrel szerepel.⁶



István király legyőzi Keán vezért – címeres öltözetben, katonái címeres pajzzsal és zászlóval – Uo. 41. (f 21 a)



Szent István a *Thuróczi-krónikában* (1488) negyedelt magyar címeres pajzzsal – Helikon Kiadó, Bp., 1986. Facsimile kiadás, C oldal

I. Lipót (1657–1705) *legitimációját* szolgálja az 1664-ben Frankfurt am Mainban megjelent *Neue Ungarische und Siebenbürgische Chronik* (Új magyar és erdélyi krónika) címlapjának az ábrázolása, amely az uralkodó császárt magyar királyként, Szent István társaságában jeleníti meg. István és Lipót fölé Magyarország címerét helyezték, a még magasabb helyzetben ábrázolt, dicsfénytől övezett magyar Szent Koronát két angyal tartja.⁷

Tarnóczy István 1680-ban Bécsben, Esterházy Pál nádor támogatásával publikált *Idea coronata* című munkája címlapján a trónuson ülő Szent István előtt a *védelmeső* Marsot szimbolizáló páncélos vitéz tartja Magyarország címerét, mellette a könyv *mecénására* utaló Minerva Esterházyét.⁸

Egy 1633-ban megjelent, Magyarország *dicsőségének* emléket állító könyv ábrája Szent Istvánt diadalkocsin mutatja be. Legyőzött, végtagjaitól megfosztott ellensége a földön fekszik, ő maga jobbáiban villámokat, baljában magyar kiscímeres pajzsot tart; fölötté egy angyal zárt koronát készül a fejére helyezni. Az angyal fölött a felhőben kettőskereszt lebeg.⁹

Címereslevél *ünnepélyességének* az emelésére is megjelenítik Szent István alakját Pekh Lipót 1598-ban kelt ármálsában, ahol a négyelt címerpajzs külső, építészeti jellegű díszítésében az egyik oldalon ő, a másikon a lovagszent László király látható. (Mivel nem közvetlenül a pajzs mellett állnak, a közeli címerpajzs ellenére aligha lehet a két királyalakot pajzstartónak felfognunk.) Hasonló szerepben fordul elő Szent István Elsenlander Jakab fél évszázaddal későbbi címereslevelében is, 1649-ben ugyancsak a korban szokásos, már nem a címerhez tartozó, külső díszítésként.¹⁰

Ha hihetünk Szendrei János feltételezésének, a Szent István-ábrázolások tárgykörében különös heraldikai csemegének tekinthetjük Miskolc címerében a királyalak előfordulását. A településnek, illetve az Avas-hegyi templomnak a 14. században Szent István király volt a védőszentje. Egy 1389. július 7-én kibocsátott oklevél rányomott pecsétjén Szendrei még a 19. században liliosomos koronájú királyfejet figyelt meg, s ezt – logikusan – Szent István személyével azonosította. Egy 1433-ban



PROFLIGATIO

Erdeodi G. A.: *Gloria virtutis Hungariae*. Douay, 1633. címloldal hátlapja

szerecsent, majd – nem tudván mire vélni a szerecsent – a szerecsenből István királyt csináltak úgy, hogy a félhold és a csillag helyett jogart és országalmat adtak a király kezébe. Ezt követően hajdú lett a város címerképe, a kezében búzakalászokkal, illetve szőlőfürttel. Az 1700-as évek elején a hajdús címerpajzs fölé ötágú, nyílt koronát helyeztek, s ez maradt a város címere a 20. század elejéig.¹¹ Az 1909-ben kelt új királyi címeradomány nyomán a hajdú, az ágaskodó oroszlán és griff pajzstartók által emelt, pántos sisakkal, sisaktakarókkal és koronával megrajzolt pajzs sisakdíszébe került, magát a címerpajzsot pedig Szent Istvánnak jobbáiban jogart, baljában országalmat, dicsfényvel övezett fején Szent Koronát viselő alakja foglalta el.¹²

Miskolc a Kádár-korban felvett, rövid ideig élő címere fekete hullámos sávban három kék hullámos pólyával vágott pajzsának alsó, történelmi hagyományokat őrző mezejében a Zsigmond vagy István királyt megörökítő, kétfelé fésült szakállas királyfejhez tért vissza, miközben a félhold helyett szőlőfürtöt helyezett a királyfej bal oldalára, a hajdú alakját pedig martinással helyettesítette.¹³



Miskolc jelenleg használatos címere Szent István-ábrázolással – (internetről letölthető: „Miskolc címere”)

kelt másik oklevél pecsétjén a +SIGILLUM CIVITATIS MISKOLZS körirattal övezve szakállas uralkodói mellkép tűnt fel, amelyet (heraldikailag) jobbról hatágú csillag, balról félhold kísért. Szendrei János szerint Zsigmond király saját arcképét adományozta a városnak, amely ekkor már „civitas” volt. A város történetének és címerének neves kutatója egyébként hasonlóan látta a pecsét királyképét ahhoz a képhez, amelyet Albrecht Dürer festett róla a nürnbergi városházára, s a pecséten még bizonyos portrészzerűséget is megfigyelt. Minthogy azonban más kutatói vélemény vitatta a megállapításait, bizonyosnak csak azt tarthatjuk, hogy a város pecsétje a Zsigmond-korban királyfejet ábrázolt. Hasonló, de más nyomóval készült s a holdsarlót és a csillagot eltérő sorrendben feltüntető királyképet használt Miskolc 1624-ben is a pecsétjén. A 17. század vége felé aztán különböző új pecsétek tűntek fel. Tán egy kopott pecsétnyomó ábráját félreértve s a király kétfelé fésült szakállát lábagnak, a hosszúkás arcot deréknak nézve szétvetett lábú

De nem csupán arra van példa kommunális heraldikánkban, hogy egy város címerképének a királyalakjában hol Szent István, hol Zsigmond királyt látták. Első királyunk alakja Nagy Lajos királyéval is „cserélődött”. Újbánya (ma Nova Bana, Szlovákiában) városa a 14. században kezdett el pecsétet használni. Ennek mezejében Szűz Máriát ábrázolta, karján a kis Jézussal. E régi pecsét szfragisztikai szempontból is tanulságos, mert a városainknál viszonylag ritkább hatszögletű formát mutatja. Témánkat tekintve az az érdekes,

hogy a Madonna előtt koronát felajánló, térdelő királyalak figyelhető meg. Ezen uralkodóban eredetileg bizonyára Nagy Lajos személyét kell látnunk, hiszen a +SIGILLUM CIVITATIS N[OV]JE MONT[ANI]E REGIS köriratnak¹⁴ mintegy a folytatásaként a mezőben a király háta mögött lebegő szalagon – a köriratot kiegészítve – LUDOWIC olvasható.¹⁵ Ezt a körirat értelméhez kötve genitivusnak s így LUDOVICI-nek értelmezhetjük, de ha függetlenül a körirattól nominativusnak s így LUDOVICUS-nak vesszük is, az eredmény mindenképpen ugyanaz: a várostulajdonos király vagy egyszerűen Lajos király koronát ajánl fel a gyermekét tartó Szűz Máriának. Azt igen nehéz lenne feltételezni, hogy a szalagon olvasható LUDOWIC ellenére mégsem Nagy Lajos lenne a térdelő királyalak. Ugyanakkor a pecsétábrázolás így is a leggyakoribb, Szent Istvánhoz kapcsolt jelenetre emlékeztet, s aligha lehet véletlen, hogy a 18. században, miután a pecsét tipáriuma elkopott, már egyértelműen Szent Istvánt vélték felfedezni a koronát felajánló, térdelő alakban.¹⁶ Mint-hogy pedig az egyházat és országát az ég királynőjének felajánló Szent István király személye a Hartvik-legenda révén¹⁷ már a 13. század első felétől jól ismert volt Magyarországon, aligha kell a Szent Korona-eszme vagy a Regnum Marianum-gondolat tárgykörébe részletesebben belebocsátkoznunk ahhoz, hogy feltételezhessük: már a koronáját felajánló Nagy Lajos is mint a Szent István utódaként uralkodó magyar király kerülhetett Nagybánya pecsétjére, s nem is volt szükség nagyobb logikai csúszásra ahhoz, hogy később a pecsét, majd az annak az ábráját kissé megváltoztató, bővítő újbányai címer¹⁸ királyalakjában már nem Nagy Lajost, hanem Szent Istvánt lássák.

Szent Istvánt a barokk kortól kezdve (de olykor már korábban is) leggyakrabban abban, a Hartvik-legenda által megörökített jelenetben ábrázolják a művészek, ahol első királyunk Magyarország Patrónájának felajánlja az országát. E jelenet kísérő tárgyai között az uralkodói jelvények, a kereszt, a templom és az ország térképe mellett az országcímer is szerepelni szokott.

Egy Schoenvisner István által készített rézmetszeten a győri egyházat ajánlja fel a térdelő király, a felhőn ülő Madonnával szemben az országcímert egy puttó tartja.¹⁹ A koronafelajánlást ábrázolja egy vászonterítőn látható, ismeretlen szerző által készített, Bártfára került fametszet is. Heraldikai érdekessége, hogy a térdelő király lábánál látható hasított címerpajzs a megszokottal ellentétben az első mezőben ábrázolja a kettőskeresztet, s a másodikban a négy pólyát.²⁰ A szombathelyi püspöki palota 1759-re datált, ismeretlen festő által készített, Szent István felajánlását ábrázoló fogadalmi képén a féltérdre ereszkedő, dicsfényvel övezett fejű királyalak a kezében tartja a Szent Koronát, lábánál az országcímer látható.²¹

A székesfehérvári jezsuita templom Franz Caspar Sambach (1715–1795) által 1748-ban festett Szent István-freskóján a Szűz Máriának felajánlott Magyarországot a magyar királyi korona szimbolizálja, az ország címere csak másodlagos szerepet kap: a kazettás látszatkupola felett megnyíló égbolton, a képtér középpontjában Mária angyalok társaságában felhőkön trónol. Jobbra, kissé lejjebb Szent István térdel Mária felé fordulva, s az egy angyaltól párnán tartott Szent Koronára mutat. A kép bal szélén Szent Imre herceg látható zászlóval és az ország címerével, míg lent, középpütt hatalmas angyal lebeg.²² A soproni Stornó-gyűjtemény 1750-re datált, Schaller István által festett képén Szent István és Szent Imre (a lábuknál fekvő királyi, illetve hercegi koronával) együtt hódolnak a Szentháromság előtt, közöttük a magyar országcímert puttók emelik a magasba.²³ Tischler Antal 1770-es évekre datált rézmetszetén Szent István, Szent László és Szent Imre herceg (az egyháztörténeti hagyományban a Háromkirályok) veszik körül a gyermek Jézust tartó Szűz Máriát, akinek fejét dicsfényben PATRONA HUNGARIAE körirat övezi, fején korona, lábánál a magyar országcímer látható.²⁴ Az országát a Szent Koronával és az ország (egyben a

király) címerével felajánló Szent István mellett tehát a hódoló Szent Imre herceg és Szent László király is megjelenik a barokk kori művészetben.

Szent István alakja természetesen a nagy uralkodó temetkezési s egyben közép-kori utódai koronázási helyén és annak a környékén élt leginkább a köztudatban. Amikor I. Lipót király 1694-ben a török uralom alól felszabadított Fejér megyének pecsétet adományozott, annak az ábrája is István királyt s a gyermek Jézussal a karján megjelenített Máriát mutatta. Az eredeti, 1695-ben kihirdetett címeradománylevelet a Bach-korszakban elégették. Ennek okát – miként már a problémát egy évszázaddal ezelőtt vizsgáló Rexa Dezső sem tudta kideríteni – ma sem tudjuk.²⁵

A megsemmisített címereslevél ábrázolása minden bizonnyal azonos lehetett annak a pecsétadománynak az ábrájával, amelyet 1837-ben kapott Fejér megye, hiszen ez utóbbi kiállítására csupán a régi SIGILLUM COMITATUS ALBENSIS latin nyelvű körirat magyarításának, FEJÉR MEGYE PETSÉTJE alakban való szerepeltetésének az engedélyezése céljából került sor.²⁶ Annak ellenére, hogy itt nem címer-, hanem pecsétadományról van szó, funkcióját tekintve mégis címeres pecsétnek kell tekintenünk Fejér megye 17. század végi és 19. század közepi pecsétjét egyaránt, hiszen a jelentősebb, közhitelű pecséttel rendelkező városok, hiteles helyek esetében a címer- és a pecséthasználat összefolyt.²⁷ A székesfehérvári káptalan 1777-ből származó pecsétje ugyanabban a gondolatkörben fogant. A káptalani tagok jelvényén is a koronát ajánlja fel a király. A jelvény keresztje a koronával fedett kiscímeren látható.²⁸

Ugyancsak fontos szerepet kap s Magyarországot reprezentálja az országcímer Franz Anton Maulbertschnek (1724–1796) egy, az Ernszt-gyűjteménybe került freskótervezetén. Itt – a székesfehérvári káptalan pecsétjéhez hasonló kompozícióban – ugyancsak a (két angyal által tartott) koronátlan kiscímerre mutat István király, s a koronázási jelvények a freskóterv bal sarkában láthatók.

A freskóterv és a káptalani pecsét ábrái annyira hasonlóak, hogy szinte egymás utánérzésének tekinthetők. (A leglényegesebb különbség: a pecséttel szemben a freskóterven Mária és István fejét nem övezi dicsfény.)

Csak a koronázási jelvényeket (a Szent Koronát, jogart, keresztet) ajánlja fel a felhőben lebegő, kezében gyermeket tartó, koronás Szűz Máriának a feltérdre ereszkedő Szent István a szatmári káptalan 1838-as címeres pecsétjén.²⁹ A budai koronázótemplomban Lotz Károly (1883–1904) is felhasználta a heraldikai ábrázolásmódban rejlő művészi lehetőségeket, amikor a főhajó bal oldalán úgy örökítette meg Szent Istvánt, amint a Konrád császár ellen való hadba vonulása előtt magát Szűz Mária oltalmába ajánlja. A kompozíció közepén látható Mária-oltár lépcsőjén térdel István, kezében a magyar címerpajzzsal. Balról a magyar, jobbról a német sereg látható.³⁰

Valamennyi, nagy királyunk alakját címerrel megörökítő s így köztük az ország Szent István által való felajánlását bemutató címeres ábrázolásnak, freskónak van egy komoly heraldikai hibája: a régebbi művészek, pecséttervezők és festők nem gondoltak rá (de mi már tudjuk): nemcsak hogy a hasított mezejű, vörös-ezüst sávot, illetve a zöld hármashalom középsőjén álló kettőskeresztet ábrázoló, két pajzsfélből összetett magyar kiscímer nem létezett még Szent István korában, hanem a címerek is ismeretlenek voltak még a 11. század első felében Európa-szerte.³¹ Ugyanakkor az is tény, hogy a pecsétnyomók megtervezői, illetve a freskófestők mégis tán ösztönösen – bizonyos fokig heraldikus gondolkodásmóddal is nyúltak tárgyukhoz, amikor csak a sávot és a kettőskeresztet, azaz hazánk kiscímerét s nem a különböző társországok és melléktartományok címereire is utaló címereggyűttest (az úgynevezett közép címert) hozták összefüggésbe államalapító királyunkkal.

Míg a nagyobb városoknak, egyházi testületeknek, hiteles helyeknek adományozott pecséteket többnyire nyugodtan címereknek tekinthetjük akkor is, ha a vonat-

kozó királyi adománylevél esetleg *expressis verbis* nem beszél külön az illető pecsét címerként való felhasználhatóságáról, a kisebb falvak pecsétjeinek az esetében már óvatosabban kell eljárunk, ha nem szfragisztikai, hanem heraldikai emlékek után kutatunk. Ezeket ugyanis csak ritkábban foglalták uralkodói adománylevelbe, s ha nem ismerünk olyan ábrázolást, amely az illető helység pecsétképét címerpajzsban mutatja, nem tudhatjuk bizonyosan, hogy valóban heraldikus ábrázolással állunk-e szemben. Így ezért e helyen inkább csak megemlítjük, hogy jó néhány kisebb helység pecsétjének a mezejében szerepel államalapító királyunk. Matejóc (Hernádmáté, ma Matejovce) már a 14. század óta Szent Istvánt tekinti szimbólumának, Oslány (ma Oslany) Istvánra utaló pecsétje lehet, hogy még a Mohács előtti időszakból datálható. Cseklész (Bernolákovo) István királyt ábrázoló pecsétje a 16. századból,³² Osztró (Ostrov),³³ Henck (Henckovce) és Cserenye (Cerenany)³⁴ ugyancsak ide vonható pecsétjei a 17. századból származnak. Csabb (Čab) pecsétmezeje azt a már több címeres pecsétábra kapcsán tárgyalt jelenetet ábrázolja, amikor Szent István felajánlja a koronát Szűz Máriának.³⁵ Bozók (Bzovik) pecsétjének az ábráját címerként is használták: régebbi változatában a trónusán jogarral, országalmával ülő, koronás Szent Istvánt ábrázolta, újabb változatában a féltérdre ereszkedő dicsfényes királyalakot, amint a kezében tartott párnára helyezett Szent Koronát felajánlja a címerpajzs jobb felső sarkában ülő, gyermekét tartó Szűz Máriának.³⁶

A trónján ülő Szent Istvánt láthatjuk a Veszprém megyei Bakonyszentkirály 1998-ban felvett (név)címerében.³⁷ Ákosfalva (Acățari, Maros megye) 18. században alapított katolikus plébániája kör alakú pecsétjén az országát Szűz Máriának felajánló térdelő Szent Istvánt örökített meg³⁸. Csíkszentkirály (Șâncrăieni, Hargita megye) plébániájának a pecsétjén oltár előtt térdel a király Madonna-ábrázolás előtt.³⁹ A mikházi (Călugăreni, Maros megye) ferences kolostor 1739-ből származó pecsétjén térdelve ajánlja fel az uralkodó országát Szűz Máriának.⁴⁰



Szent István térdelő alakja a Madonna előtt Csíkszentkirály egyházközségének a pecsétjén – *Jelképek a Székelyföldön*. Szerk. Mihályi János. Csíkszereda, 2011. 273. 10. ábra

Ha a régebbi művészeknek felróttuk, napjaink Szent István-ábrázolásai láttán is össze kell vonnunk a szemöldökünket, amiért nemegyszer ma is címerekkel kísérve jelenítik meg államalapító királyunkat. A Magyar Posta négy és fél évtizeddel ezelőtt kibocsátott SZÉKESFEHÉRVÁR 1972 bélyegsorában különböző címletek (60 f, 80 f, 1,20 Ft, 4 Ft) alatt nyomtatott ki bélyegeket Szent István alakjával, illetve az ő korából. E bélyegeken nem csupán Székesfehérvár jóval későbbi (a 13. századnál semmiképpen sem régebbi), háromtornyos várkapujú címerét jelenítették meg, hanem az Árpádok 13. századi különböző (vörössel és ezüsttel sávozott, illetve a vörös sávokban arany pajzsocskákkal és oroszlánokkal ábrázolt) címereit is anakronisztikus módon vetítették vissza a 10–11. század fordulójára, sőt az azt megelőző időre.⁴¹

Ami a heraldikus Szent István ikonográfiáját illeti, az nem tér el az egyéb forrásokban megszokottól. Így az egyéni vonások elhanyagolásával, a vallási hagyományoknak megfelelően egy szent király alakja jelenik meg előttünk. Feltűnő, hogy – főleg a barokk kortól – mennyire sablonos ez a címeren látható, illetőleg heraldikus környezetben szereplő királyalak: végső soron a templomok királyszobrait, falfreskóit, a felségi pecsétek uralkodói jelvényekkel megjelölt királyábrázolásainak a mellképeit mintázza, illetve többszereplős jelenetként – Magyarország Szűz Máriának való felajánlását mutatja be.

A szentet a fej körüli nimbusz, a királyi méltóságot általában a korona, a jogar és az országalma fejezi ki, azaz olyan uralkodói jelvényekkel jelenítik meg első királyunkat, amilyeneket a középkori, kora újkori művészek elképzelték. Ugyanakkor a királylándzsa, amelyről pedig tudjuk, hogy István jelvénye volt, nem szerepel a heraldikus Szent István-képek, pecsétek insigniológiájában. A címeres ábrázolásokon is – mint általában – a komolyság, az öreges arc, a hosszú haj és szakáll jellemzik államalapító uralkodónkat. Ezen nincs is mit csodálkoznunk, hiszen a magyar címerfejlődésre általában jellemző természetes ábrázolásmódra törekvés magától értetődően közel hozta egymáshoz a heraldikában és azon kívül szereplő Szent István alakját. A címerek, egyes későbbi korból származó koronázási jelvények anakronisztikus visszavetítését a 11. századra jórészt menti a már korán kialakuló hagyomány s az István személye iránt folyamatosan megmutatkozó tisztelet: a címeres, jogaros, országalmás királyábrázolási mód már a középkorban kialakult, a középkori István-ábrázolásokon szereplő abroncskoronát pedig méltán helyettesíthette a későbbi művészet a(z általa elképzelt) Szent Koronával, hiszen a legújabb korig az volt az uralkodó nézet, hogy a Szent Korona azonos azzal, amellyel államalapító királyunkat megkoronázták.⁴²

Végső konklúzióként megállapíthatjuk tehát, hogy Szent István alakja a magyar heraldikában különböző korokban, a legkülönbözőbb jelenetekben kerülhetett megörökítésre. Az egy évezred alatt koronként találkozunk gyakrabban választott Szent István-képekkel (így a barokk korban az egyházi művészetben előszeretettel ábrázolt országfelajánlással), de a király alakja a heraldikában is mindig annak, az immár évezredek, folyamatos tiszteletnek megfelelően formálódott, amely személyét a kereszténység elterjedését követően hazai történelmünk során mindvégig övezte.

■ JEGYZETEK

1. J. Louda: *Europäische Städtewappen*. Genesis-Verlagsanstalt Balzers, 1969. 192, 193, 194, 195, 228, 229.
2. *Képes Krónika*. Hasonmás kiadás. Magyar Helikon Könyvkiadó, Bp., 1964. (A továbbiakban *Képes Krónika*) – 20 a folio, 39.
3. *Képes Krónika*, 20 b folio, 40. Lepold A. szerint – *Emlékkönyv Szent István halálának kilencszázadik évfordulójára*. A Magyar Tudományos Akadémia felkérésére szerkesztette Serédi J. III. Bp., 1938. (a továbbiakban SZIE III. 125. István bal kezében címeres pajzsot tart. A *Képes Krónika* miniatűrjén nem látható ilyen.
4. *Képes Krónika*, 21 a folio, 41; Lepold A.: SZIE. III. 125.
5. Johannes de Thurocz: *Chronica Hungarorum*. Augsburg, 1488. 1985. 2 C.
6. *Missale secundum chorum Strigoniensium*. Wien, 1508; Knapp É.: *A Szent István ikonográfia megújítási kísérlete a XVII–XVIII. századi sokszorosított grafikában*. In: *Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei XII*. Bp., 2005. (a továbbiakban Knapp 2005.) 302, ill. 306.
7. Knapp 2005. 318.
8. Knapp 2005. 319.
9. Erdődy, G. A.: *Gloria virtutis Hungariae*. Douay 1633, a címdal hátlapján. (A munkát többen idézik.)
10. A négyelt pajzs 1–4. mezejében várat, 2–3. mezejében a pajzs osztóvonalából előtűnő fél sást, harántosztott szív-pajzsában lépő oroszlánt ábrázol, pántos sisakján koronás oroszlán sisakdísz. – Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban Magyar Országos Levéltár). R 64. Hazai címerlevelek és nemesi iratok. Idézi Karsai G.: *Szent István király tisztelete*. In: SZIE III. 155–156, ill. III. 205. Az Elsenlander-címer ezüst sávval vágott, pajzs felső mezejében lépő oroszlánt, alsó mezejében fát ábrázol, a koronás tornasíkok sisakdíszre szárnyak között holló. Magyar Országos Levéltár R 64. Hazai címerlevelek és nemesi iratok. Fényképe: SZIE III. 245.
11. Dr. Szendrei J.: *Miskolcz címere*. Turul XII (1885) 5–11. Leszih Andor és Simon János véleménye utáni álláspontja: Dr. Szendrei J.: *Miskolcz várostörténete 180–1910*. Miskolcz, 1911. (*Miskolcz története*. IV. 215–217.
12. „Mí, Első Ferencz József megengedjük, hogy Miskolcz törvényhatósági joggal felruházott város régi és újabb czímerét egyesíthesse, illetőleg a természetben Nekem bemutatott egyesített czímert ezentűl örökidőkig a következő alakban használhassa: álló, csücskös talpú pajzs, melynek vörös mezejében Miskolcz város ősi czímere Szent István király mellképe látható arannyal szőtt bíborruhában, s ennek fölébe tett arany képekkel hímzett lila színű koronázó palástban, fejét a szentkorona födi, s arany fénykoszorú övezi, jobbában a koronázó oroszlános királyi buzogányt, baljában pedig az ezüst kereszttel ellátott arany birodalmi almát tartja. A pajzsra helyezett, jobbrafordult, koronás, nyílt lovagsíkok díszé Miskolcz város újabb czímere, tudniillik növekvő magyar hajdú arany sűjtásos kék dalmányban, oldalára kötött, arany markolatú karddal, jobbában öt arany búzakalászt, baljában zöld leveles arany szőlőfürtöt tartva. A sisak takarója jobbról kék-arany, balról vörös-ezüst. Az arany arabeszkekre helyezett pajzsot jobbfelé fordult, vörös nyelvét kiöltő arany oroszlán, bal-

- ról szintén befelé fordult, vörös nyelvét kiöltő arany griff tartja... Kelt Budapest székesfővárosunkban Pünkösöd hava 11. napján, az Úr 1909. uralkodásunk 61. évében. Ferencz József sk.” – Magyar Országos Levéltár K 19. A Király Személye Körüli Minisztérium Levéltára, Királyi Könyvek (Libri Regii) LXXII kötet 70–71. A címer ábrája a 70. oldalon. Közli SZIE III. 209. Színesen: *Miskolcz története*. IV a címlap hátoldala.
13. A Minisztertanács Tanácsszervek Osztálya vezetőjének 40-1/1970. sz. utasítása, valamint Miskolc megyei jogú város tanácsának I-5/1970. tsz. határozatával kiegészített IV-39/1965. tsz. határozata Miskolc város címere használatáról. – Címerek és címerhasználat a 40-1/1970. sz. Min. Tan. rendelethez, 2. sz. – A városcímer több durva heraldikai hibát tartalmaz, emellett a rendeletben leírt változata eltér *A magyar városok címerei* kötetben közzétett ábrától. (Összeállította Castiglione E. Mezőgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp., 1975. 55.)
14. A korábbi időszakban a helység nevét többszámaban használták: (1387) Nove Montanie. Későbbi neve Regiomontum – Gyórfy Gy.: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*. I. Bp., 1987. 482.
15. Darvasy M.: *Középkori városaink címereinek eredete és fejlődése*. Bp., 1942. 10–11. és 1. ábra; J. Novák: *Slovenské mestské a obecné erby*. Bratislava, 1967. 201.
16. Darvasy 1942. 11.
17. István „...manus oculos levans ad sidera sic exclamavit [...] Regina celi reparatrix inclita mundi, tuo patrocinio sanctam ecclesiam cum episcopis et clero, regnum cum primatibus et populo subpremis precibus committo, quibus ultimum vale dicens manibus tuis animam meam commendo...” *Legenda S. Stephani regis ab Hartvico episcopo conscripta*, c.22. – *Scriptores rerum Hungaricum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum*. Edendo operi praefuit Emericus Szentpétery. Budapestini, MCMXXXVIII 431. III. Ince pápa már 1215-ben olvasmányként engedélyezte a Hartvik-legendát a kalocsai érsekség számára az egyházak feletti királyi rendelkezést lehetővé tevő rész kivételével (amoto articulo quo dicitur ipsum de utroque iure de ecclesiis disponere potuisse). – A. Theiner: *Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantis*. I. Romae, 1863. 57.
18. *A Magyar Királyság és társországainak városi címerei*. Schroll Antal és társa műkiadók. Bécs, 1887. *Magyar-Ország – Königreich Ungarn*. V. tábla.
19. Szilárdffy Z.: *Szent István király felajánlásának attribútumai*. Művészettörténeti Értesítő 48. (1999) 71–86.
20. Szilárdffy 1999. 74.
21. Uo. 76.
22. Garas K.: *Magyarországi festészet a XVIII században*. Bp., 1955. 65. XX. tábla.
23. Szilárdffy 1999. 73. 4. kép
24. Uo. 74. 1. ábra.
25. Rexa D.: *Fejérvármegye címerkérdése*. Közlemények Dunántúli történetéhez. Szerkeszti Rexa D. – I/1911/1. sz. 116–118.
26. Rexa D.: i. m. 120. – Magyar Országos Levéltár, A 57. Magyar Királyi Kancellária Levéltára, Libri Regii LXVI. 524.
27. Már Pozsony 1436. évi címere is pecsétadomány volt. – József Novák 1967. 105 és Tb. X. Vö. korban közelebbi párhuzamként a kalocsai káptalan 1739-i pecsétadományában „Arma vero seu Insignia ipsi sigillo talia venient insculpenda: Scutum videlicet ovalis figurae caelestini coloris...” etc. – Magyar Országos Levéltár, A. 57. Magyar Királyi Kancellária Levéltára, Libri Regii XXXVIII. 199. Hasonló, városnak szóló adományban előforduló, egyszerre címer- és pecsétadomány Pécsnek 1780-ban: „eidem Civitati nova etiam Armorum insignia in hunc qui sequitur modum expressa imposterum... concessimus: Scutum videlicet Sigillare...” etc. – Sándor L. – Timár Gy.: *Pécs város 1780. évi szabad királyi oklevele*. In: *Baranyai Helytörténetírás*. 1980. Szerk. Szi-ta L. Pécs, 1981. 50.
28. Maria Theresia [...] Modofato Capitulo [...] publicum et Authenticum Sigillum, Effigiem Sancti Stephani Primi regis Hungariae apostolici complectens. [...] Magyar Országos Levéltár A 57. Magyar Királyi Kancellária Levéltára. Libri Regii L 557. Ábrája kiadva SZIE III. 237.
29. Magyar Országos Levéltár A 57. Magyar Királyi Kancellária Levéltára. Libri Regii LXVI 675. Ábrája kiadva SZIE III. 233.
30. Lepold: i. m. 148. Címeres Patrona Hungariae ábrázolás magyar szentekkel SZIE III. 15.
31. Bertényi I.: *Magyar címertan*. Osiris Kiadó, Bp., 2003. 15–17.
32. Novák 1967. 197, 203, 163.
33. 1678-i iraton Sigillum oppido (!) pagi Osstrovi S. R. H. (= Stephani Regis Hungariae). Novák 203.
34. Novák 175, 168.
35. Uo. 167.
36. *Magyarország címertára*. Kiadja Altenburger G. és Rumbold B. A szöveget írja Tagányi K. Bp., 1880. II. 4. tábla, vö. Novák 1967. 166.
37. *Veszprém megyei települések címerei és zászlai*. Főszerkesztő Töreky A. Kemendollár é. n. 74–75.
38. Pál-Antal S.: *Marosszéki egyházi intézmények pecséthasználat a 18–19. században*. In: *Jelképek a Székelyföldön. Címerek, pecsétek, zászlók*. Szerkesztette Mihály J. Csíkszereda, 2011. 141.
39. Bucek Z.: *Csíkszéki római katolikus plébániák pecsétjei és bélyegzői a 19. századból*. Uo. 159.
40. Pál -Antal S. 142–143.
41. Bertényi I.: *Új magyar címertan*. Maecenas, 1998. 121.
42. Bertényi I.: *A Magyar Szent Korona. Magyarország címere és zászlaja*. Kossuth Könyvkiadó, Bp., 1996. 18–19.